

De economische politiek van minister Van den Brink

Dr J.M.M.J. Clerx

Inleiding.

Hoewel Van den Brink reeds in het kabinet-Beel de post van minister van Economische Zaken van minister Huysmans overnam, was de resterende periode als minister van Economische Zaken in het kabinet-Beel tekort om eigen accenten te zetten¹

Met het aantreden van het kabinet Drees-Van Schaik in juli 1948 gaf Van den Brink in de eerste begroting een 'college' over de algemene economische situatie gevolgd door het formuleren van zijn centrale beleidsdoelstellingen.²

De economische situatie werd ongunstig beïnvloed door de lage export. De export bedroeg nog slechts de helft van de import. Deze hogere export-quote was vereist door het wegvallen van veel vooroorlogse hulpbronnen die het exporttekort toen nog dekten. Voorts stelde de bevolkingsgroei de noodzaak tot industrialisatie waarvoor meer export nodig was om zodoende de benodigde import van kapitaalgoederen mogelijk te maken. Ook het karakter van de Nederlandse export was niet goed omdat deze vooral bestond uit gereede produkten waarnaar de vraag volgens verwachting geleidelijk zou dalen. De import bestond echter voornamelijk uit grondstoffen en kapitaalgoederen waarnaar de vraag zowel internationaal als nationaal sterk zou groeien. De consequentie van de samenstelling van het Nederlandse exportpakket was dat de Nederlandse exportprijzen in de hand moesten worden gehouden, wilde men althans van afzet verzekerd zijn. Dit betekende dat ook de Nederlandse loonontwikkeling sterk aan banden moest worden gelegd. De prijsontwikkeling werd nog eens extra bemoeilijkt door de lage stand van de arbeidsproductiviteit (index industrie = 80, 1938 = 100) wat een kostenverhogende invloed had. Het lag zodoende voor de hand dat de loon- en prijspolitiek vooral beïnvloed werd door de mogelijkheden van exportbevordering.

Het industriële apparaat diende te worden gemoderniseerd om daarmee de concurrentie op de internationale markten te kunnen bijhouden. Sterk nadelig voor Nederland waren de verstoorde verhoudingen met Duitsland en Indonesië. Het wegvallen van de Indonesische produkten uit het Nederlandse exportpakket had een nadelige invloed op de kwalitatieve samenstelling van de deviezenvoorraad. De Indonesische produkten werden immers in dollars afgerekend, terwijl Duitsland dollarbesparend had kunnen werken door importvervanging van produkten die nu in dollars moesten worden afgerekend. De deviezenvoorraad maar vooral ook de kwalitatieve samenstelling ervan

¹ Met ingang van 21 januari 1948 werd Van den Brink benoemd tot minister van Economische Zaken in het kabinet-Beel, cfr. KHA 1946-1948, p.7448.

² HTK 1948-1949 Bijlagen-A 1000-X nr. 2, Memorie van Toelichting, p. 8-10.

vormde daarmee het knelpunt voor de Nederlandse industrialisatiepolitiek.³ De Marshall-hulp zorgde vanaf begin 1948 voor een kwantitatieve aanvulling en kwalitatieve verbetering van de deviezenvoorraad. Bij het einde van de Marshall-hulp eind 1952, was het de bedoeling dat Nederland zelfstandig voor de benodigde deviezen zou zorgdragen. Ook hierdoor kwam een sterke nadruk te liggen op exportbevordering.

Als gunstige factoren betitelde Van den Brink de heersende sociale vrede en het relatief lage loon- en prijspeil.⁴ Mede door de Marshall-hulp kreeg Nederland voldoende tijd om het verstoorde interne evenwicht te herstellen. De eerste resultaten daarin werden bereikt door de afremming van de groei van de geldcirculatie. In 1948 was de geldcirculatie als het percentage van het nationaal inkomen al weer teruggebracht tot het niveau van in 1945. Gunstig voor het interne evenwicht werd bovendien geoordeeld over de afnemende schaarste in het binnenland. Hiermee kon ook de interne liberalisatie sterk worden bevorderd. Dit bleek uit de afnemende overheidsbemoeienis met het economische leven.

Het zal niet verwonderen dat Van den Brink als centrale thema's van zijn politiek zag de industriële ontwikkeling en de bevordering van de internationale economische samenwerking.⁵

De industriële ontwikkeling

De schets van de industriële ontwikkeling werd vastgelegd in de verschillende industrialisatienota's.⁶ Centraal in de industriële ontwikkeling stond aanvankelijk het streven gericht op een sluitende betalingsbalans en bestrijding van de structurele werkloosheid. De industriële ontwikkeling zou moeten worden aangepast aan de internationale situatie waarbij gedacht moest worden aan de samenwerking met de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie (BLEU) in Benelux-verband en de samenwerking in het kader van het EHP.

Gedurende de eerste industrialisatiefase, die een periode omvatte tot 1 januari 1953, moest er via kapitaalinvesteringen werk worden geschapen in de industrie voor 155.000 personen. Op grond van wijziging in de veronderstellingen die aan deze berekening ten grondslag lag, werd dit aantal in de tweede industrialisatienota aangepast tot 165.000.⁷ Bij de industriële ontwikkeling werd gekozen voor het stichten van basisindustriën wegens de te verwachten multiplierwerking die juist van deze industriën uit zou gaan.

³ J.M.M.J. Clerx, Macro-economische aspecten van de eerste industrialisatiefase (1948-1952), in: Politieke Opstellen 5 1984-1985, Nijmegen 1985 p. 43.

⁴ HTK 1948-1949 Verslag, p. 465.

⁵ HTK 1948-1949 Bijlagen-A 1000-X nr. 2, Memorie van Toelichting, p. 8.

⁶ In totaal verschenen 8 industrialisatienota's.

⁷ J.M.M.J. Clerx, o.c., p. 49.

De uitbreidingsinvesteringen moesten worden gefinancierd uit gevormde besparingen terwijl de vervangingsinvesteringen betaald zouden moeten worden uit de gepleegde afschrijvingen.

Tijdens de behandeling van de begroting voor het jaar 1949 gaf Van den Brink een nadere karakterisering van het industrialisatiebeleid.⁸ Om de bruikbaarheid te verhogen moest de overheid niet te veel in details treden. Het industrialisatiebeleid moest een algemeen richtsnoer geven maar geen bindende kracht hebben. Bij de samenstelling van het algemene richtsnoer moest rekening worden gehouden met zowel de samenwerking in Benelux-verband als in OEEES-verband. Volgens Van den Brink moest de staat een actieve industrialisatiepolitiek voeren door deelneming in bedrijven zowel rechtstreeks als via de Herstelbank. Het particulier initiatief had het primaat bij het industrialisatieprogramma. Of de overheid zelf het initiatief moest nemen werd zodoende afhankelijk van het particulier initiatief. Principieel werd daarmee de weg van directe industrialisatie door de overheid niet uitgesloten. Politiek relevant was, dat met deze opstelling de taakstellende dwingende planning, die werd voorgestaan door de vroegere PvdA-minister van Economische Zaken, Vos, werd verlaten. Het grootste verzet tegen het voorgenomen industrialisatiebeleid viel zodoende te verwachten van de PvdA. De controverse bleek reeds onmiddellijk in het voorlopig verslag naar aanleiding van de begroting voor het departement van Economische Zaken voor het dienstjaar 1950 waarbij als bijlage, de eerste industrialisatienota was gevoegd. De PvdA betoogde daarin dat de eenzijdig op het particulier initiatief afgestemde industrialisatiepolitiek in strijd was met 'het door de Minister geprezen doelmatig economisch stelsel waarin in zijn eigen woorden beginselen van economische zelfverantwoordelijkheid en economische gemeenschapsverantwoordelijkheid niet contradictoire maar contraire beginselen zijn waartussen zich tal van mengvormen kunnen bevinden.'⁹ Het particuliere initiatief kon volgens de PvdA om twee redenen de haar toebedeelde taak niet vervullen. Er konden verschillen bestaan tussen particuliere en sociale rentabiliteit. Projecten met een lage ondernemersrentabiliteit konden maatschappelijk van groot belang zijn en derhalve een hoge sociale rentabiliteit hebben. Het particuliere bedrijfsleven zou in dergelijke projecten zodoende niet geïnteresseerd zijn. Ook de risico's verbonden aan investeringen konden de mogelijkheden van particuliere ondernemers te boven gaan. Overheidsinitiatief was dan geboden.¹⁰

De minister beklemtoonde dat er principieel geen verschil van opvatting met de PvdA bestond. Immers ook de PvdA onderschreef de opvatting van Van den Brink dat een doelmatig economisch stelsel een synthese inhield tussen

⁸ HTK 1948-1949 Bijlagen-A 1000-X nr. 9, Memorie van Antwoord, p. 17-18.

⁹ HTK 1949-1950 Bijlagen-A 1400-X nr. 9, Voorlopig Verslag, p. 3.

¹⁰ Ibidem, p. 3.

economische zelfverantwoordelijkheid en economische gemeenschapsverantwoordelijkheid, van particulier initiatief en leiding door de overheid. Over de uitwerking van dit beginsel bestond wel verschil van mening tussen de PvdA en de minister voortvloeiend uit de maatschappijvorm die men als de meest wenselijke beschouwde. De minister zag alleen een taak weggelegd voor de overheid in het industrialisatiebeleid 'in de gevallen die voor directe deelneming door de overheid in aanmerking komen, verder als het particulier initiatief geen interesse toont, nadat van Overheidswege wel doeltreffende maatregelen zijn genomen.'¹¹ De minister vond dan ook dat de twee voorbeelden, aangehaald door de PvdA om aan te tonen dat het bedrijfsleven niet berekend was de haar toebedeelde taken in het industrialisatieproces uit te voeren, volstrekt niet in strijd waren met het door hem geschetste rolpatroon tussen de overheid en het bedrijfsleven. De centrale vraag bij de industrialisatie was volgens de minister of de benodigde ondernemerscapaciteit voldoende aanwezig was en niet of de bereidheid tot ondernemen voldoende was. Een tekort aan ondernemerscapaciteit kon niet worden verholpen met meer ondernemersinitiatief. Dat de overheid een actief industrialisatiebeleid wenste te voeren bleek uit het feit, dat van het benodigde investeringsbedrag ad. f 5,7 mld om de werkgelegenheids- en betalingsbalansdoelstelling te realiseren, f 1,5 mld door de overheid zelf of via overheidsbedrijven werd geïnvesteerd.

De PvdA pleitte in het kader van de door haar voorgestane meer planmatige industrialisatie ook voor een investeringscontrole. Via een dergelijke investeringscontrole konden de voorgenomen investeringen worden getoetst aan het industrialisatieplan. Speciaal kon er op deze wijze zorg voor worden gedragen dat de schaarse deviezen zo zinvol mogelijk werden besteed. De praktijk van het beleid van de minister op dit gebied wees eerder op een loslaten van de investeringen. Zo bestond het voornemen om de werkingssfeer van het bedrijfsvergunningenbesluit in te perken terwijl de belastingfaciliteiten voor interne reservering zo werden gericht dat de bedrijven die de meeste winsten maakten het eerst in aanmerking kwamen voor uitbreiding. De PvdA gaf Van den Brink in overweging over te gaan tot de instelling van een investeringsfonds. Een dergelijk fonds zou de overtollige reserves van bedrijven opnemen tegen een vaste rente. Het fonds zou de mogelijkheid moeten krijgen 'deze gelden over te dragen aan andere ondernemingen of bedrijfstakken in het kader van de industrie-financiering, met als doel het hebben van het grootste nuttig effect van de uit interne besparing verkregen reserves.'¹²

De minister bestreed de kern van de kritiek van de PvdA op dit beleidsterrein, namelijk dat zijn liberale economische politiek tot verspilling zou leiden. Volgens Van den Brink resteerden de overheid voldoende mogelijkheden om

¹¹ HTK 1949-1950 Bijlagen-A 1400-X nr. 10, Memorie van Antwoord, p. 19.

¹² HTK 1949-1950 Bijlagen-A 1400-X nr. 9, Voorlopig Verslag, p. 1.

de investeringen te richten.¹³ Allereerst gaf het bedrijfsvergunningenbesluit de mogelijkheid de verschillende initiatieven die voortvloeiden uit de schaarste-economie, maar die niet levensvatbaar waren bij normale concurrentieverhoudingen, tegen te gaan. De afnemende schaarste ontnam weliswaar de grond aan dit besluit, maar het werd toch nog toegepast in afwachting van de bedrijfsvergunningenwet. Voorts bestond er controle op de deviezentoe wijzing voor industriële outillage. Alhoewel de deviezenschaarste afnam en daarmee ook hier de grond voor de controle, bleef de commissie voor kapitaalgoederen, die de prioriteiten bij de invoer van kapitaalgoederen moest vaststellen, gehandhaafd. Bovendien vervulde ook de Nederlandsche Bank nog een controletaak. Zonder instemming van de Nederlandsche Bank mochten de particuliere banken geen bemiddeling verlenen bij een emissie van aandelen of obligaties door particuliere bedrijven. Daarnaast mochten de particuliere banken slechts bankkredieten boven de f 50.000 verstrekken, na goedkeuring door de Nederlandsche Bank.

Van den Brink keerde zich ook tegen de instelling van een investeringsfonds. Hij vond de noodzaak om op een dergelijke wijze reserves te mobiliseren niet groot genoeg om een zo ingrijpende maatregel te rechtvaardigen. Investeringsprioriteiten wenste hij niet vast te stellen, omdat daarvan een averechts effect mocht worden verwacht op het ondernemersinitiatief.

Internationale economische samenwerking

De Nederlandse opstelling tijdens de besprekingen over de liberalisatie van het handels- en betalingsverkeer was, dat gestreefd diende te worden naar vrijmaking. Deze Nederlandse opstelling werd mede beïnvloed door eigenbelang. Het Nederlandse exportpakket bestond uit handelspolitiek bezien, zwakke eindprodukten. In de Europese herstelperiode lag de nadruk echter juist op de aanschaf van investeringsgoederen en kapitaalgoederen. Het gevaar bestond derhalve dat de handelspolitieke restricties zich meer dan evenredig tegen de Nederlandse export zouden richten. In tegenstelling met het voorafgaande moest Nederland juist zorgen voor een meer dan evenredige exportinspanning omdat de eigen markt te klein was om de eigen produkten af te zetten. De industrialisatiepolitiek kon alleen worden gevoerd als Nederland voldoende deviezen kon verdienen om daarmee de noodzakelijke investeringsgoederen te kunnen aanschaffen. Voorlopig zorgde de Marshall-hulp voor de noodzakelijke deviezen maar deze hulp werd slechts tijdelijk, in principe slechts tot eind 1952, verleend. Daarna moest Nederland zelf zorgen voor voldoende deviezen. Volgens Van den Brink was dit alleen mogelijk bij een vrij handels- en betalingsverkeer. Het welslagen van de industrialisatiepolitiek kende dan ook mede als voorwaarde dat Europa een vrij handels- en betalingsverkeer zou kennen bij het einde van de Marshall-hulp.

¹³ HTK 1949-1950 Bijlagen-A 1400-X nr. 10, Memorie van Antwoord, p. 15.

De invloed van Nederland op de besluitvorming om deze liberalisatie te bereiken, was echter gering. Om de invloed op de besluitvorming te vergroten was de samenwerking in Benelux-verband erg dienstbaar, maar internationale steun voor dit streven bleef een noodzakelijke voorwaarde. Van bijzondere betekenis was de steun die de Verenigde Staten aan het liberalisatiestreven verleenden. Niet alleen vormden de Verenigde Staten een belangrijke drijfveer voor het totstandkomen van het IMF- en het GATT-verdrag, ze stelden bovendien een Europees beleid gericht op liberalisatie van het handels- en betalingsverkeer als voorwaarde voor het verlenen van de Marshall-hulp.

Het IMF en de GATT

Gedurende de Tweede Wereldoorlog werden al voorbereidingen getroffen om te komen tot een multilateraal handels- en betalingsverkeer dat na beëindiging van de Tweede Wereldoorlog moest gaan gelden.

In juni 1944 riep de president van de Verenigde Staten te Bretton Woods een conferentie bij elkaar om de grondslag te leggen voor een vrij betalingsverkeer. De bedoeling was een bijdrage te leveren tot vergroting van de internationale handel om daarmee zowel de werkgelegenheid, het reële inkomen alsook de ontwikkeling van de economische hulpbronnen van de deelnemende landen te bevorderen. Als middel daartoe werd gestreefd naar een vrij multilateraal betalingsverkeer op basis van stabiele wisselkoersen en een zodanige kredietverlening dat tijdelijke tekorten op de lopende rekening van de betalingsbalans konden worden opgevangen.¹⁴

Het lag voor de hand dat vooral de 'debiteurlanden' een beroep zouden doen op het IMF om 'zwakke' valuta's in te wisselen tegen 'sterke' valuta's. De consequentie hiervan zou zijn dat het IMF op termijn alleen nog 'zwakke' valuta's zou bevatten. In deze situatie kon het IMF een dergelijke 'sterke' valuta schaars verklaren. Gegeven het naoorlogse dollargebrek lag een schaarsverklaring van de dollar in de rede. Het kwam niet tot een dergelijke verklaring door toedoen van de Verenigde Staten. De Verenigde Staten waren bang dat door een eventuele schaarsverklaring een extra argument ontstond voor landen om tegen de dollar te discrimineren. De afgifte van dollars door het IMF werd per 20 april 1948 toch beperkt tot uitzonderingsgevallen.¹⁵ De op gang gekomen Marshall-hulp moest immers voortaan het Europese dollartekort opvangen. Het belang van het IMF voor Europa nam daarmee af, gegeven het Europese dollartekort.

De IMF-overeenkomst kreeg ook de instemming van het Nederlandse parlement. Dat de Staten-Generaal niet overliepen van enthousiasme was niet gebaseerd op inhoudelijke bezwaren, maar vloeide voort uit de zeer beperkte

¹⁴ S. Korteweg en F.A.G. Keesing, *Het moderne geldwezen*, 10e herziene druk, Amsterdam 1967, p. 277.

¹⁵ G.M. Verrijn Stuart, *Geld, Crediet en Bankwezen*, deel I: *Geld en Crediet*, 8e herziene druk, 's-Gravenhage 1953, p. 156.

tijd waarin de beide Kamers het wetsontwerp moesten behandelen.¹⁶ De IMF-overeenkomst kende ook een bepaling (art. XIV) op grond van de naoorlogse herstelperiode, die het mogelijk maakte deviezenbepalingen in te voeren, waarvan onder meer Nederland noodgedwongen gebruik moest maken.

Zelfs een volledig vrij betalingsverkeer had alleen dan materiele betekenis wanneer er daarnaast sprake was van een min of meer vrij handelsverkeer. In 1945 namen de Verenigde Staten ook hier het initiatief om te komen tot een Internationale Handelsorganisatie (IHO). Dit orgaan moest worden beschouwd als de handelspolitieke component van het IMF. Er werd een voorbereidende commissie in het leven geroepen die als voornaamste taak kreeg het opstellen van een handvest voor een Internationale Handelsorganisatie.

Daarnaast werd vooruitlopend op een definitief vast te stellen handvest reeds onderhandeld over tariefverlagingen. De inhoud en de organisatie van die onderhandelingen werden in de vorm van het GATT-akkoord vastgelegd. Als techniek voor de tariefonderhandelingen werd de meestbegunstigingsclausule afgesproken. Na bilaterale onderhandelingen tussen twee landen over goederen waarvan zij onderling de belangrijkste leverancier waren, kreeg de overeengekomen tariefverlaging een multilateraal karakter door de meestbegunstigingsclausule. Op grond van deze clausule werden de onderling verkregen voordelen doorgegeven aan andere landen. Gegeven het bilaterale belang was de concessie die beide landen hiermee deden gering. Ze profiteerden bovendien ook van een tariefverlaging tussen twee andere landen op basis van de meestbegunstigingsclausule.

Om het risico te vermijden dat de bereikte tariefverlaging werd ontkracht door andere handelsbelemmeringen, werd in GATT-verband ook een aantal andere handelspolitieke regels afgesproken. Deze konden echter nog niet worden toegepast omdat in het kader van het handvest voor de IHO over de overige handelsbelemmeringen juist nog moest worden onderhandeld. Daarom werden de handelspolitieke regels in GATT-verband slechts toegepast voor zover deze niet in strijd waren met de bestaande wetten. Aangezien de IHO nooit tot stand kwam, kregen de handelspolitieke regels vastgelegd in de GATT-overeenkomst grote betekenis.

Evenals bij de IMF-overeenkomst was er bij de GATT-overeenkomst sprake van een raamovereenkomst. De vele uitzonderingen maakten de materiele betekenis van de GATT-overeenkomst gering. Kwantitatieve restricties werden weliswaar verboden maar ook voor de naoorlogse problemen moest ook in de GATT-overeenkomst een uitzondering worden gemaakt. Volgens artikel XII waren restricties ter bescherming van de betalingsbalans toegestaan die voortvloeiden uit de naoorlogse economische problemen. In principe moesten deze restricties

¹⁶ F.J.F.M. Duynstee en J. Bosmans, *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945. Het kabinet Schermerhorn-Drees 24 juni 1945 - 3 juli 1946*, Assen/Amsterdam 1977, p. 372-377.

non-discriminatoire worden toegepast maar ook hier bood artikel XIV het recht tot discriminatie overeenkomstig de bepalingen van het IMF.

Met de GATT- en de IMF-overeenkomst werd de grondslag gelegd voor de liberalisatie van handel en betalingen. De praktische betekenis voor het beleid van Van den Brink was echter gering. Hij werd vooral geconfronteerd met de handels- en betalingsbelemmeringen in Europa als gevolg van de oorlogs-naweeën. De Marshall-hulp werd mede gebruikt om deze specifieke belemmeringen af te breken.

De Marshall-hulp

Via de Marshall-hulp kon de dollarstroom naar Europa op gang blijven, die eerder werd onderbroken door stopzetting van de dollarafgifte door het IMF. De verdere economische reconstructie van Europa kon zodoende voortgang vinden. De hulpverlening had immers tot gevolg dat machines en halfabrikaten benodigd voor het herstel en alleen te koop met dollars, konden worden aangeschaft. Voorts werd de Marshall-hulp dienstbaar gemaakt aan de interne monetaire sanering. De regering werd immers verplicht de tegenwaarde van de ontvangen dollars op een aparte rekening te storten. Van deze tegenwaardegelden mocht 95% worden besteed aan projecten ten voordele van de economie in Nederland, na overleg met de regering in de Verenigde Staten. De Verenigde Staten stelden als belangrijke voorwaarde voor de hulpverlening dat gestreefd moest worden naar de doorbreking van de handels- en betalingsbelemmeringen die op grond van de oorlogsomstandigheden waren ingevoerd. In die zin vormde de Marshall-hulp het instrument om de volgens het IMF- en GATT-overeenkomst toegestane discriminatoire handelsbelemmeringen op te heffen.

De Marshall-hulp werd tot in 1950 verleend door schenkingen van trekkingsrechten al of niet overdraagbaar in dollars, waarmee tekorten in het onderlinge handels- en betalingsverkeer konden worden afgedekt. De Marshall-hulp bevestigde op deze wijze het onevenwichtige handels- en betalingspatroon in Europa. In 1950 ontstond de EBU waarmee de onderlinge vorderingen en schulden tussen de Europese landen werden gesaldeerd, waarmee een totaal saldo ontstond ten opzichte van de EBU. Hiermee kwam een meer principiële doorbreking van het bilateralisme binnen Europa tot stand. Uit de Marshall-hulp voor het jaar 1950/1951 werd een bedrag van \$ 271 mln. afgezonderd als een soort garantiefonds voor de EBU. Hoewel moeizaam op gang komend kreeg ook de liberalisatie van de handel hierdoor een impuls. Na de totstandkoming van de EBU ging het liberalisatiepercentage in de meeste Europese landen in een aantal etappen vrij snel omhoog tot 90% per 1 oktober 1955.

Het parlement en de liberale handels- en betalingspolitiek

Van den Brink toonde zich een voorstander van een liberale politiek op het gebied van het internationaal handels- en betalingsverkeer. In het parlement ondervond Van den Brink in het algemeen weinig weerstand tegen dit beleid. Dit was begrijpelijk omdat er een kamerbrede steun was geweest voor de verdragen over het IMF en de GATT, waarmee het grondprincipe van liberalisatie was aanvaard. Bovendien was ook de industrialisatiepolitiek aanvaard, waarvoor liberalisatie van handel en betalingen een voorwaarde vormde.

Deze vrij algemene instemming werd doorbroken bij de besprekingen over de bestrijding van het betalingsbalanstekort, dat werd veroorzaakt door de Korea-crisis. Als gevolg van deze crisis ontstond een grote vraag naar vooral grondstoffen en halfabrikaten. De Nederlandse importwaarde steeg hierdoor zowel als gevolg van de grotere geïmporteerde hoeveelheid als gevolg van de sterk gestegen importprijzen. De importprijsstijging werd slechts ten dele gecompenseerd door hogere exportprijzen waardoor ook de ruilvoet verslechterde.

Bij de discussies rond de nota inzake de prijspolitiek vroeg de PvdA om invoering van directe prijscontroles. De PvdA verzette zich tegen de gevoerde politiek waarbij de lonen werden beheerst en de prijzen werden vrijgelaten. De consequentie hiervan was dat de reële lonen werden aangetast. Dit verzoek betekende echter herinvoering van fysieke controles. De PvdA was daartoe bereid, men weigerde immers 'onze gehele economische apparatuur ten offer te brengen op het altaar van de liberalisatie...De grenzen liggen daar waar wij onze economische en sociale positie in het binnenland niet meer kunnen handhaven.'¹⁷

Van den Brink verzette zich tegen deze opvatting. Fysieke controles waren volgens hem alleen acceptabel als secundair en aanvullend instrument in gevallen van partiele onevenwichtigheden. Een algehele directe prijsbeheersing was alleen aanvaardbaar wanneer de prijsinflatie een algemeen karakter aannam zoals direct na de Tweede Wereldoorlog.¹⁸ Dat de lonen werden beheerst en de prijzen niet, was mede een gevolg van de reële verarming die optrad door de Korea-crisis. Deze verarming moest leiden tot een reële loondaling. De prijzen konden ook niet worden beheerst omdat hierdoor de liberalisatiepolitiek werd bedreigd. Het invoeren van een algemeen prijsbeleid had tot gevolg dat Nederland een autonome prijspolitiek ging voeren, los van de overige OEEB-landen. Prijsbeheersing betekende dat de prijzen alleen op grove wijze konden worden vastgesteld. Bovendien moest het productiegamma worden vereenvoudigd omdat prijsvaststelling van alle goederen ondoenlijk was. Dit was onverenigbaar met de liberalisatie van het handelsverkeer. De buitenlandse aanbieder kon immers, gegeven de liberalisatie een onbelemmerde

¹⁷ HTK 1950-1951 Verslag, p. 99-100.

¹⁸ HTK 1950-1951 Bijlagen 1904, nr. 1, Nota inzake de prijspolitiek, p. 2.

verkoop- en bedrijfspolitiek voeren op de binnenlandse markt, terwijl de binnenlandse producent in het nadeel verkeerde omdat hij gebonden was aan een star prijzenschema en een beperkt produktiegamma. Een dergelijk prijsbeleid kon alleen worden gehandhaafd als dit gepaard ging met fysieke in- en uitvoerbeperkingen. Dit betekende uittreden uit de EBU, terwijl het bereikte liberalisatieniveau niet meer viel te handhaven.

De opvattingen van de PvdA terzake van het prijsbeleid werden door de Kamer niet overgenomen. Dit betekende overigens niet, dat de strijd hiermee was beslecht. Het instrumentarium dat moest worden toegepast om het betalingsbalanstekort te bestrijden voortvloeiend uit de Korea-crisis, speelde een hoofdrol tijdens de onderhandelingen bij het ontstaan van het tweede kabinet-Drees. Uit de regeringsverklaring van 17 maart 1951 bleek dat ook tijdens deze discussies de liberalisatiepolitiek van Van den Brink onaangetast bleef. Vastgelegd werd immers dat het evenwicht in de betalingsbalans 'in het algemeen niet zal worden nagestreefd door het instellen van invoerrestricties al kon daartoe in uitzonderingsgevallen buiten de geliberaliseerde sector worden overgegaan.'¹⁹

Balans

In dit korte bestek is alleen een beoordeling van het beleid van Van den Brink op hoofdlijnen mogelijk. Van den Brink zag als de centrale hoofdlijn van zijn beleid een industrialisatiepolitiek gebaseerd op een vrij ondernemingsgewijze productie, met als voorwaarde liberalisatie van handel en betalingen. Hij ondervond in dit streven met name tegenstand van de PvdA. De PvdA wenste meer planmatigheid in de economische politiek. Hoewel onder protest ging de PvdA toch schoorvoetend akkoord met de liberale industrialisatiepolitiek van Van den Brink. Tijdens de behandeling van de tweede industrialisatienota erkende Nederhorst namens de PvdA, dat het beleid van Van den Brink succesvol was geweest. Maar de minister had wel 'de wind in de zeilen' gehad.²⁰

Ook ten aanzien van de vrijmaking van handel en betalingen verzette de PvdA zich tegen de in haar ogen te liberale politiek van Van den Brink. De PvdA had echter wel het verdrag inzake het IMF en de GATT gesteund waarmee de grondslag was gelegd voor een liberale handels- en betalingspolitiek. Voor de praktijk van het beleid waren deze verdragen nog van geringe betekenis gegeven de vele uitzonderingen mede op grond van de moeilijke naoorlogse economische omstandigheden. Problemen ontstonden toen het gevoerde planmatige loonbeleid in strijd kwam met de min of meer vrije prijsvorming en de liberalisatie van het handelsverkeer binnen de OEES. De PvdA wenste de liberalisatiepolitiek meer ondergeschikt te maken aan de wens tot het voeren

¹⁹ HTK 1950-1951 Verslag, p. 1240.

²⁰ HTK 1951-1952 Verslag, p. 1106 en 1156.

van een planmatige prijspolitiek om daarmee een reële loondaling zoveel mogelijk te voorkomen. Ook hier kon de PvdA haar opvatting niet doorzetten; de liberalisatie van het handels- en betalingsverkeer bleef gehandhaafd, er werd geen planmatige prijspolitiek gevoerd terwijl de lonen gebonden bleven.